

ПОГРЕБНА В.Л.,

*доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

ГЕНДЕРНА КАРТИНА СВІТУ В АВТОБІОГРАФІЇ Н.С. СОХАНСЬКОЇ

У сучасній науці останніх десятиліть посилився інтерес до людської особистості, до особливостей її побутової, повсякденної поведінки. Сюзан Грог Белл та Мерилін Ялом [4], Барбара Хелдт [3] Ірина Савкіна [2] та ін. у своїх дослідженнях піддають сумніву парадигму «зразкових» життів, заснованих на чоловічому досвіді, досліджують різницю між чоловічими та жіночими формами «самоподання».

Більшість жіночих спогадів, щоденників, нотаток, листів XIX століття і до сьогодні не включені в історичні і літературні дискурси, незважаючи на те, що правдиво відтворюють добу, подають інформацію про культурну діяльність певних верств населення, відбивають цікаву, насичену фактами, подіями, зустрічами історію життя. Така доля спіткала щоденники і спогади Г.М. Енгельгардт, О.Г. Каррік (Маркелової), М.К. Цебрикової та багатьох інших письменниць та громадських діячок, чий мемуарні твори були надруковані в журнальному варіанті і більше не перевидавалися. Лише один раз у вигляді окремих книг вийшли «Автобіографія» Н.С. Соханської (1896), «Щоденники і нотатки» О.А. Штакеншнейдер (1934), «Нотатки» К.І. Жукової (Ценіної) (1930), «Передумане і пережите: Щоденники, листи, спогади» Х.Д. Алчевської (1912), спогади Л.П. Шелгунової «З далекого минулого» (1967). Ці мемуарні твори – важливі джерела для науковців.

Відомо, що автобіографія – документальний опис своєї історії життя. Метою її написання найчастіше є бажання осмислити свій життєвий

шлях, зрозуміти себе. Жіночі автобіографії цінні тим, що в них можлива розповідь про те, як авторка переживає різні події навколишнього життя та власні стани. Це погляд «зсередини» на малознайомі у чоловічому дискурсі суто жіночі теми.

Надія Степанівна Соханська (1823–1884) – відома свого часу письменниця, критик, драматург, етнограф, яка публікувала свої твори під псевдонімами Кохановська, Макаровська. Її «Автобіографія» є маловивченим та маловідомим текстом, представляє неабиякий інтерес для науковців, які цікавляться жіночою творчістю, автодокументальними творами. Саме тому вивчення гендерної картини світу в автобіографії Н.С. Соханської є актуальним. Мета нашого дослідження – розглянути досвід саморепрезентації Н.С. Соханської у її «Автобіографії» як досвід трансформації традиційних гендерних настанов.

П.О. Плетньов, редактор журналу «Современник», вплинув на літературну долю Соханської. Він запропонував двадцятидворічній дівчині описати своє власне життя. Автобіографію Соханська попередньо поділяє п'ять частин, кожна з яких послідовно відсилає Плетньову протягом 1847–1848 років.

У червні 1847 р. письменниця відправляє своєму духовному наставнику перший зошит своїх спогадів, у якому міститься опис її дитинства. Дівчина багато читає, у вісім років самостійно вивчає старослов'янську мову, запам'ятовує безліч віршів, набуває знань з міфології та теорії літератури. Дитинство Соханської представлене як природний світ. За спостереженням Барбари Хелдт, автор описує степ як «свій простір» [3, с. 88], «ототожнює себе зі степом» [10, 91]. Дівчинка природно входить у світ природи, як і у світ творчості.

Закінчується цей зошит повідомленням Соханської про вступ у 1834 р. до Харківського інституту шляхетних дівчат. Своє шестирічне перебування у цьому навчальному закладі вона характеризує так: «Це такий довгий, важкий ланцюг шукань, вбивчих відмов і потім знову надій, і сліз, сліз...» [1, с. 19]. Письменниці вдалося передати не лише зовнішню обстановку, атмосферу, що панувала в інституті, а й свій внутрішній стан, своє духовне зростання. Талановитій, але бідній дівчинці там жилося нелегко. Соханська зазнає приниження та переслідування з боку дирекції та класних дам. Ця глава автобіографії присвячена опису процесу соціалізації: гендерної «дресури», вибивання з дівчинки всього, що не відповідає стандартам жіночності того часу. Світ описаного інституту теж виключно жіночий, але в ньому замість люблячих родичів – жорсткі наставниці, які навчають дівчат законам патріархатного світу.

В «Автобіографії» Соханська докладно відтворює шлях до «письменства». Після закінчення інституту талановита дівчина опинилася в глухій провінції без спілкування із зовнішнім світом, без книг, письмового приладдя (свої перші твори вона писала на старих синіх рапортах свого батька, ротмістра). Надія переживає свого роду екзистенційну кризу: спокусу порожнечою, втрату сенсу життя, самотність. Соханська не бачить навколо себе ознак руху, розвитку, життя. Саме звернення до написання літературних творів допомогло їй подолати розпач та почуття самотності.

Автобіографія Соханської має сповідальний тон. Цьому сприяла довіра Надії до єдиного читача цього тексту, П.О. Плетньова, який виконує роль «другого я», вчителя, духовного наставника, порадирика, доброзичливого читача та критика.

Відома американська дослідниця Барбара Хелдт вважає, що у 40–50-ті роки XIX століття жіноче письмо «було особливо вразливим», оскільки викликало у жінок-письменниць «незвичайне усвідомлення їхньої інакшості» [3, с. 3]. Досить непереконливо, дисонансно стосовно своїх вчинків звучать в автобіографії слова Соханської: «...жінка не повинна писати! Не повинна! Тому що цим порушується її перше почуття та гідність: скромність... Світ серця, внутрішній світ жінки – священний; він має бути відомий тільки своїй сім'ї та нікому більше!... Жінка може й має писати одні дитячі книжки» (курсив Соханської) [1, с. 189]. Авторка цих рядків так виправдовує своє «письменництво»: «Між сірими кішками зустрічаються іноді тришерстні: ось письменниці між жінками. – Це моя доля, як доля квітки, яку пересадили, рости на чужині» [1, с. 189].

Говорячи про те, що жінка не повинна писати, Соханська інтерпретує жіноче письменство (і себе також) як аномалію, хворобу, вторгнення на чужу (чоловічу) територію, тим самим демонструючи гендерні стереотипи свого часу. Припускаємо, що авторка схвалює існуючі стереотипи жіночності, заборону жіночої творчості розглядає як норму, а себе сприймає як виняток із правил. Проте вона перебуває у протиріччі зі своїми поглядами на підлегле становище жінки, її обов'язкове підпорядкування, замкнутість у сім'ї, на необхідні обмеження її діяльності, неможливість творчості. Внутрішній протест Соханської виражений її незмінною жагою діяльності. Вона стає відомою письменницею, яка не уявляє життя без літературної праці. Таким чином, вона внутрішньо повстає проти нею ж створеного жіночого ідеалу, демонструє порушення заборони на жіночу творчість. Глибока віра у свої сили, у свій талант підтримує її у найважчі хвилини життя: «Я зараз розстануся з життям; але з ним, з моїм крихітним даром, – ніколи... Він мені більше, ніж життя:

він разом життя і все, чим живуть люди в житті» [1, с. 189]. Говорячи в «Автобіографії» про себе, як про письменницю, Соханська пише про радість самоздійснення, про щастя жити в гармонії із собою.

Багато сторінок автобіографії присвячені роздумам письменниці про кохання, сім'ю. Цікавий той епізод, в якому авторка говорить про «зібрання» в Балаклії, «ярмарок наречених». Свою поведінку на балі вона описує як активну, як виклик громадській думці (дівчина не звертає уваги на найзавиднішого кавалера). Це свого роду протест проти залежного становища жінки у суспільстві. Соханська не вийшла заміж, тому що не зустріла людину, яку могла б полюбити, хоча до неї неодноразово сваталися женихи, які, за уявленням оточення, могли б скласти їй «вигідну партію». Вона не боялася залишитися старою дівою, всупереч поширеній думці про необхідність заміжжя для жінки. Цікаво те, що Соханська, яка проповідує покору жінки, сама, власне, відмовляється від покори, це свого роду протест проти умовностей та забобонів.

Дуже поетично Соханська передає свою любов до праці, природи, Бога, людей, тварин. Авторка, зображуючи красу української природи, передає її аромат, в описах наявні кольорові, звукові, дотикові подробиці. Соханській властива не тільки спостережливість за явищами природи, а й найтонша психологічна і фізіологічна спостережливість за людиною. Її стиль характеризується свіжістю, соковитістю і барвистістю мови, особливою щирістю.

Соханська не дала дозвіл на друк автобіографії за життя, попри вмовляння К.С. Аксакова. Її було надруковано вже після смерті письменниці, через 49 років із моменту написання, у 1896 р., спочатку у журналі «Русское обозрение» (№№ 6-12), а потім окремим виданням [1].

Отже, «Автобіографія» Соханської містить багатий матеріал для характеристики культурного життя, побуту харківського дворянства, в ній відтворюється атмосфера, що панувала в Харківському інституті шляхетних дівчат. Але цінність цього тексту полягає не тільки у цьому – в автобіографії відображено життєвий шлях провінційної дівчини, обдарованої від природи розумом і талантом, передається історія її душі, формування її письменницького досвіду.

Н.С. Соханська в «Автобіографії» відтворює процес самовизначення та самопізнання, порушує проблеми вибору, відповідальності, щастя, життя та смерті. На перший погляд, вона не сповідувала ідею жіночої емансипації, була носієм ідей патріархального сімейного побуту. Проте «Автобіографія» не дозволяє зробити такий однозначний висновок, оскільки в ній відображено душевну роздвоєність, суперечливі почуття Соханської, навіть прихований протест проти сімейного деспотизму та

домостроївських традицій. Життя письменниці, її поведінка – тому свідчення. Зображені життєві події, їх інтерпретація суперечать декларативним висловлюванням авторки про необхідність смиренної лагідності, покори жінки та її замкнутості в сім'ї.

Не менш суперечливою є самоінтерпретація письменниці. З одного боку, вона звертається до Плетньова, як несмілива учениця, але з іншого, говорить про себе, як про зрілу, незалежну істоту, яка зробила самостійний вибір на користь письменства, що допомагає їй відчувати повноту життя та щастя. Соханська створює новий сценарій свого життя, грає нові ролі, змінюючи традиційні гендерні установки.

Список використаних джерел

1. Автобиография Н.С. Соханской (Кохановской). Со вступительной статьёй и под редакцией С.И. Пономарёва. Москва : Университетская типография, 1896. 193 с.
2. Савкина И. «Пишу себя...» Автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины XIX века. Tampere : University of Tampere, 2001. 360 с.
3. Heldt B. Terrible perfection: Women and Russian Literature. Bloomington; Indianapolis : Indiana University Press, 1987. 174 p.
4. Revealing Lives: Autobiography, Biography and Gender. Ed. by S.G. Bell and M. Yalom. NY. : NY State University Press, 1990. 255 p.